गाथिनो विश्वामित्रः।अग्निः। त्रिष्टुप्

प्रत्यग्निरुषसश्चेकितानोऽबोधि विप्रः पदवीः कवीनाम्।

पृथुपाजा देवयद्भिः समिद्धोऽप द्वारा तमसो वह्निरावः॥ ३.००५.०१

उषसः- विद्यायाः। चेकितानः- प्रज्ञाता। विप्रः- मेधावी। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। कवीनाम्- सूक्ष्मदर्शिनाम्। पदवीः- मार्गान्। प्रति अबोधि- प्रतिबुध्यते। पृथुपाजाः- प्रभूतबलः। देवयद्भिः- देवकामैः। समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः। वह्निः- वोढा। तमसः- अन्धकारस्य। द्वारा- आगमनद्वाराणि। अप आवः- अपावृणोति ॥१॥

प्रेद्वग्निर्वावृधे स्तोमेभिर्गीर्भिः स्तोतॄणां नमस्य उक्थैः।

पूर्वीर्ऋतस्य संदृशश्चकानः सं दूतो अद्यौदुषसो विरोके॥ ३.००५.०२

स्तोमेभिः- स्तोत्रैः। स्तोतॄणाम्- स्तुतिपराणाम्। गीर्भिः- वाग्भिः। उक्थैः- मन्त्रैः। नमस्यः- पूज्यः। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। प्र- प्रकर्षेण। ववृधे। ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य। पूर्वीः- सनातनानि। संदृशः- सन्दर्शनानि। चकानः- कामयमानः। उषसः- प्रभात्या इत्याधिभौतिके। विद्यायाः। विरोके- प्रकाशे। दूतः। सं अद्यौत्- विरोचते ॥२॥

अधाय्यग्निर्मानुषीषु विक्ष्व१पां गर्भो मित्र ऋतेन साधन्।

आ हर्यतो यजतः सान्वस्थादभूदु विप्रो हव्यो मतीनाम्॥ ३.००५.०३

मानुषीषु विक्षु- मनुष्यप्रजासु। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। अधायि- धार्यते। अपाम्- जीवोदकानाम्। गर्भः। मित्रः- स्निग्धः। ऋतेन- प्रकृतिनियतिभूतसत्येन। साधन्- साधयन्। हर्यतः- स्पृहणीयः। यजतः- पूज्यः। सानु- उच्छ्रितभावनायाम्। आ- आभिमुख्येन। अस्थात्- अधितिष्ठति। विप्रः- मेधावी। मतीनाम्- मननैः। हव्यः- आहूतः। अभूत्- अभवत् ॥३॥

मित्रो अग्निर्भवति यत्समिद्धो मित्रो होता वरुणो जातवेदाः।

मित्रो अध्वर्युरिषिरो दमूना मित्रः सिन्धूनामुत पर्वतानाम्॥ ३.००५.०४

यत्- यदा। समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः। तदा। अग्निः। मित्रः- सुहृत् भवति। मित्रः- स्निग्धः। वरुणः- वरेण्यः। होता- देवाह्वाता। जातवेदाः- जातप्रज्ञः। अध्वर्युः- ध्वररहितकर्मकामः। इषिरः- प्रेरितः। दमूनाः- दमसम्पन्नः। सिन्धूनाम्- उदकानां मूलशक्तिधाराणाम्। पर्वतानाम्- गिरीणां मेघानां जडशरीराणां वा। मित्रः- सुहृद्भवति ॥४॥

पाति प्रियं रिपो अग्रं पदं वेः पाति यह्वश्चरणं सूर्यस्य।

पाति नाभा सप्तशीर्षाणमग्निः पाति देवानामुपमादमृष्वः॥ ३.००५.०५

वेः- गतिशीलायाः। रिपः- भूम्याः। प्रियम्। अग्रम्- मुख्यम्। पदम्। पाति- रक्षति। यह्वः- महात्मा। सूर्यस्य- सवितुः। चरणम्- गतिम्। पाति- रक्षति। अग्निः। नाभा- अन्तरिक्षे। सप्तशीर्षाणम्- सप्तमरुद्गणम्। पाति। ऋष्वः- दर्शनीयः। देवानाम्- देवतानाम्। उपमादम्- मादकमुपासनम्। पाति ॥५॥

ऋभुश्चक्र ईड्यं चारु नाम विश्वानि देवो वयुनानि विद्वान्।

ससस्य चर्म घृतवत्पदं वेस्तदिदग्नी रक्षत्यप्रयुच्छन्॥ ३.००५.०६

ऋभुः- उरुभासमानः। देवः। विश्वानि- सर्वेषाम्। वयुनानि- ज्ञानानाम्। विद्वान्- ज्ञाता। ईड्यम्- स्तुत्यम्। चारु- सुन्दरम्। नाम- मन्त्रम्। चक्रे- अकरोत्। वेः- व्याप्तस्य। ससस्य- शान्तज्वालस्य। चर्म- रूपम्। पदम्। घृतवत्- दीप्तिमद्भवति। तत्। अग्निः। अप्रयुच्छन्- अप्रमाद्यन्। रक्षति- पाति ॥६॥

आ योनिमग्निर्घृतवन्तमस्थात्पृथुप्रगाणमुशन्तमुशानः।

दीद्यानः शुचिर्ऋष्वः पावकः पुनःपुनर्मातरा नव्यसी कः॥ ३.००५.०७

अग्निः। उशानः- कामयमानः। उशन्तम्- कामयमानम्। पृथुप्रगाणम्- प्रभूतसामगानमयम्। घृतवन्तम्- दीप्तिमन्तम्। योनिम्। आ- आभिमुख्येन। अस्थात्- अधितिष्ठति। दीद्यानः- दीप्तः। शुचिः- शुद्धः। ऋष्वः- दर्शनीयः। पावकः- शोधकः। पुनः पुनः। मातरा- द्यावापृथिव्यौ। नव्यसी- अभिनवे। कः- अकरोत्॥७॥

स॒द्यो जा॒त ओष॑धीभिर्ववक्षे॒ यदी॒ वर्ध॑न्ति प्र॒स्वो॑ घृ॒तेन॑।

आप॑ इव प्र॒वता॒ शुम्भ॑माना उरु॒ष्यद॒ग्निः पि॒त्रोरु॒पस्थे॑॥ ३.००५.०८

यदि- यदा। प्रस्वः- प्रसुवानाः। घृतेन- उदकेन। वर्धन्ति- ओषधयो वर्धन्ते तदा। ओषधीभिः। सद्यः- क्षणेन। जातः- उद्भूतः। ववक्षे- ताभिरूढो भवति। प्रवता- प्रवणमार्गेण। शुम्भमानाः- शोभमानाः। आप इव भवति। पित्रोरुपस्थे- द्यावापृथिव्योर्मध्ये। अग्निः। उरुष्यत्- रक्षति॥८॥

उदु॑ ष्टु॒तः स॒मिधा॑ य॒ह्वो अ॑द्यौ॒द्वर्ष्मं॑न्दि॒वो अधि॒ नाभा॑ पृथि॒व्याः।

मि॒त्रो अ॒ग्निरीड्यो॑ मात॒रिश्वा॒ दूतो व॑क्षद्य॒जथा॑य दे॒वान्॥ ३.००५.०९

स्तुतः- प्रशंसितः। समिधा- उद्दीपनेन। यह्वः- अभिवृद्धः। दिवो वर्ष्मन्- नभसि। पृथिव्या नाभा- भूमौ च। अधि। उत्- ऊर्ध्वम्। अद्यौत्- द्योतते। मित्रः- स्निग्धः। अग्निः। ईड्यः- स्तुत्यः। मातरिश्वा- प्राणमयः। दूतः। यजथाय- यज्ञाय। देवान्- देवताः। आ वक्षत्- आवहति॥९॥

उद॑स्तम्भीत्स॒मिधा॒ नाक॑मृ॒ष्वो॒३ऽग्निर्भव॑न्नुत्त॒मो रो॑च॒नाना॑म्।

यदी॒ भृगु॑भ्यः॒ परि॑ मात॒रिश्वा॒ गुहा॒ सन्तं॑ हव्य॒वाहं॑ समी॒धे॥ ३.००५.१०

यदि- यदा। मातरिश्वा- प्राणः। भृगुभ्यः-तेजस्विभ्यः। भृक् ज्वाला। तया सहोत्पन्ना भृगव इति शब्दकल्पद्रुमे। गुहा सन्तम्- हृदयगुहास्थितम्। हव्यवाहम्- सर्वभूतहितक्रतुमग्निम्। परि- परितः। समीधे- समुद्दीपयति। तदा। अग्निः। रोचमानानाम्- भ्राजमानानाम्। उत्तमः- श्रेष्ठः। भवन्- सन्। ऋष्वः- दर्शनीयः सन्। समिधा- उद्दीपनेन। नाकम्- आनन्दम्। उदस्तम्भीत्- उदस्तभ्नात्॥१०॥

इळा॑मग्ने पुरु॒दंसं॑ स॒निं गोः श॑श्वत्त॒मं हव॑मानाय साध।

स्यान्नः॑ सू॒नुस्तन॑यो वि॒जावाग्ने॒ सा ते॑ सुम॒तिर्भू॑त्व॒स्मे॥ ३.००५.११

पूर्वं व्याख्यातम् (३.१.२३) ॥११॥